

SELMAN-I PAK ZAFERİNİN IRAK'TAKİ ASKERİ VE SİYASİ BOYUTLARI

Ülkü Fitnet KARSLI

Karabük Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Hukuk Bilimleri
Anabilim Dalı, ulkuukarsli@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-0172-0128.

ÖZET

Irak coğrafyası, stratejik konumu, sulak ve bereketli toprakları hasebiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bu topraklar tarihte Mezopotamya olarak isimlendirilen ve uğruna birçok kavmin kan döktüğü medeniyetlerin beşiği olarak görülmüştür. Yine coğrafi konumu gereği İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde Arapların dikkatini çekmiş tarihsel süreçte birbirinden farklı unsurları bir arada bulundurmıştır. Osmanlı Devleti'nin Irak'a olan yönelimi ise Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'ı fethetmesinden sonra başlamıştır. Osmanlıların Irak coğrafyasına ilgisinin artmasında iktisadi sebepler dışında şüphesiz dini amillerde etkili olmuştur. 1534 yılında Osmanlı'nın Irak'ı topraklarına katmasıyla beraber siyasi, dini ve sosyo-kültürel gelişmeler hızlı şekilde devam etmiştir. Osmanlı belgelerinde cennet olarak nitelendirilen Irak, idarecilerin de göz bebeği olup en güzel zamanlarını da yine bu dönemde yaşamıştır. Fakat Osmanlı'nın devlet gücünün zayıfladığı dört bir yandan çıkmaza sürüklendiği süreçte Irak üzerindeki nüfuzu da kırılmaya başlamıştır. İngilizler bölgedeki zengin petrol yataklarına sahip olmak ve Müslüman unsurları ortadan kaldırmak için Birinci Dünya Savaşı'nda Irak topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşında birçok cephede savaştığından dolayı Irak Cephesi'ne gereken önemi verememiştir. Irak Cephesi'nde bulunan birliklerin çoğu askeri eğitimden yoksun, eski silahlarla donatılmış gerilla düzenine sahiptir. İngilizlerin Bağdat'a yönelmesiyle birlikte orduya takviye yapılma ihtiyacı duyulmuş ve Süleyman Bey buraya gönderilmiştir. Süleyman Askeri Bey İngilizlerin asker sayısını eksiltmede büyük direnç göstermiştir. Şuaybe' de yaralanmasına rağmen tedavisini yarım bırakıp savaş meydanlarına geri dönen çevik Süleyman Askeri Bey Şuaybe yakınlarında yenilgiye uğrayınca durumu hazmedemeyerek kendi hayatına son vermiştir. Selman-ı Pak Muharebesi ilk başlarda İngilizlerin istediği gibi giderken savaş esnasında hiç ummadıkları bir anda Halil Paşa kolordusunun Osmanlı birliklerine yetişmesi ile General Townshend'in hayalleri yıkılmış ve geri püskürtme gerçekleşmiştir. İngiliz General yardım alabileceği düşüncesiyle Kut'a sığınmıştır. Selman-ı Pak Çanakkale siperlerindeki destansı çabanın ve fedakârlığın gösterilmesi ve zaferin Mehmetçikten yana olmasından dolayı büyük öneme sahiptir. Selman-ı Pak strateji hamlesiyle birlikte Kut zaferi gelmiştir. İngiliz General konu ile ilgili savunma konusunda Avrupa'daki hiçbir askerin Türk askeri kadar iyi olamayacağını ileri sürmüştür.

Anahtar Sözcükler: Irak Cephesi, Süleyman Askeri Bey, Nureddin Paşa, Selman-ı Pak, Kut'ül Amare

ABSTRACT

Iraq has hosted many civilizations due to its geography, strategic location, and wet and fertile lands. These lands, which are between the Tigris and Euphrates rivers, were seen as the cradle of civilizations called Mesopotamia in history and for which

many tribes shed blood. Again, due to its geographical location, it has attracted the attention of Arabs in the pre-Islamic and post-Islamic periods, and it has kept different elements together in the historical process. The orientation of the Ottoman Empire to Iraq started after Yavuz Sultan Selim conquered Syria and Egypt. Apart from economic reasons, undoubtedly, religious factors were influential in the increase of the Ottomans' interest in the geography of Iraq. With the Ottoman annexation of Iraq in 1534, political, religious, and socio-cultural developments continued rapidly. Described as a paradise in Ottoman documents, Iraq was the apple of the eye of the administrators and lived its best times in this period. However, in the process when the Ottoman state power weakened and was dragged into a dead end on all sides, its influence over Iraq began to break down. The British began to occupy Iraqi lands in the First World War to have rich oil deposits in the region and to eliminate the Muslim elements. Since the Ottoman Empire fought on many fronts in the First World War, it could not give the necessary importance to the Iraqi Front. Most of the units in the Iraqi Front have guerrilla formations equipped with outdated weapons, lacking military training. With the British turning to Baghdad, the need to reinforce the army was felt and Süleyman Bey was sent here. Süleyman Military Bey showed great resistance in reducing the number of British soldiers. Despite being injured in Şuaybe, the agile Süleyman Military Bey, who left his treatment unfinished and returned to the battlefields, was defeated in the vicinity of Şuaybe, and could not digest the situation and ended his own life. While the Battle of Selman-ı Pak was going as the British wanted at first, General Townshend's dreams were shattered when Halil Pak's corps caught up with the Ottoman troops at an unexpected moment during the war, and the repulse was realized. The British General took refuge in Kut, thinking that he could get help. Selman-ı Pak is of great importance because of the epic effort and sacrifice in the Çanakkale trenches and the victory is on the side of the Mehmetçik. Kut victory came with Selman-ı Pak strategy move. The British General claimed that no soldier in Europe could be as good as the Turkish soldier in terms of defense on the subject.

Key Words: Iraqi Front, Süleyman Military Bey, Nureddin Pasha, Selman-ı Pak, Kutül Amare

GİRİŞ

IRAK CEPHESİ'NİN GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti'nin Irak'a yönelmesi 1533 yılında Irakeyn Seferi ile başlamıştır. Bölgenin Osmanlı Devleti'nin tam himayesine girmesi ise 1546'da Basra'nın Bağdat Beylerbeyliği sancağına girmesi ile mümkün olmuştur. Irak şüphesiz Ortadoğu'nun en nadide ülkelerinden bir tanesidir ve yaklaşık 400 sene boyunca Osmanlı yönetiminde kalmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde küresel güçler Ortadoğu politikalarını Irak'ı işgal etme merkezinde geliştirmiştir. Başta İngiltere ve Almanya olmak üzere Fransa, ABD gibi devletler Irak topraklarının eşsiz güzellikleri ve zengin petrol rezervlerinden faydalanmak için büyük girişimlerde bulunmuşlardır. ¹

Batılı devletlerin 19. Yüzyılda sanayi toplumu olma yolunda büyük gelişmeler sarf etmesi o dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler, ülkelerin her yönden üstünlük sağlamasına ve bu gelişmeleri takip edemeyen devletleri himaye altına almasına yöneltmiştir.² Uluslararası alanda giderek hız kazanan ekonomik çıkar kaygıları ve sömürgeci devletlerin uyguladıkları politikalar

¹ Abdülazim İBRAHİM, "19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Hukuk Sisteminin Irak'ta Uygulanması", Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C, S.1, 2021, s.121

² Mehmet OKUR, "Mondros Mütarekesi'nin Irak ve Suriye Cephelerinde Uygulanışında İngiltere'nin Yaklaşımı", Atatürk Dergisi, C.3, S.2, 2010, s.229

Osmanlı Devleti gibi ham madde kaynağına sahip geri kalmış ülkeleri hedef kitle haline getirmiştir.³

İngiltere ve Fransa'nın hızlı şekilde sanayileşmesinin ardından sömürgeciliğe daha geç başlayan Almanya'da rekabet ortamına katılmıştır. Almanya'nın sömürge rekabetine katılımı ise siyasi dengelerin bozulmasına, yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına ve sömürgecilik çatışmasının Avrupa topraklarından uzaklaşarak Osmanlı topraklarına sıçramasına neden olmuştur. ⁴ Osmanlı himayesi altında bulunan Irak coğrafyası da zengin petrol kaynakları hasebiyle sömürgeci güçlerin ilgi odağı olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya gibi büyük devletlerin siyasi politikalarını Ortadoğu ve Irak coğrafyasının zengin tabiatına sahip olma yönünde uygulamaya koymuşlardır.⁵

Kıt kaynakların paylaşımı konusunda çıkan karmaşa kısa sürede Birinci Dünya Savaşı'na dönüşmüş ve Osmanlı Devleti de bu savaşa dâhil olmuştur. O dönemde Osmanlı himayesindeki Irak, özellikle İngiltere açısından Ortadoğu'nun kaynaklarını elde edebilmenin haricinde Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için de çok önemliydi. Almanlar, Bağdat demiryolu tasarısı ile eski İpek yolunu yeniden aktifleştirme planları yaparken İngiltere Hint Denizi'ne sınırı olan güçlü bir devlet istememekteydi. Osmanlı'nın Almanların safında savaşa dâhil olması İngiltere'nin Hindistan ile bağıni kesmiş ve savaştaki geleceğini tehlikeye düşürmüştü. ⁶

Irak Cephesi aslında Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmeden önce açılan bir cephe dir. İngiltere Orta Doğu coğrafyasını ele geçirmek için tüm fikri alt yapıyı hazırlamış, Osmanlı himayesindeki İslam coğrafyasını parçalamaya odaklanmıştır. 1914 yılı Ekim ayı başlarında Poona Tümeni 16. Piyade Tugayı, *“Bombay'dan gizlice Basra Körfezi'ne sevk” edilir. “ Tugayın görevi, petrol işlerinin güvenliği için körfezdeki Abadan adasının ve mümkün olursa Basra limanının işgalidir”.* ⁵ Kasım 1914 günü Osmanlı'ya savaş açan İngiltere tugayın geri kalanıyla birlikte yaklaşık 15 bin kişiyi gönderir. Böylelikle savaş hazırlıklarını önceden tamamlamış olan İngiltere işgale başlamıştır. İngilizler Mezopotamya Seferi olarak gördükleri cepheyi büyüterek askerlerini 15 Ekim günü Bahreyn'e çıkarırlar. 21 Kasım'da ise Basra Körfezi'nden Fav Yarımadası'na çıkartarak işgali genişletmişti. Kara birliklerini Hindistan'ın Bombay şehrinden, topçuları Karaçi'den gemilere bindiren İngiliz ve Hintli birlikler, 3 Kasım 1914 günü Fav önlerine konuşlanmıştı. İngilizlerin uzun süre boyunca hazırlıkları devam ettiği halde Osmanlı birlikleri burada hazırlıksız yakalanmıştır. ⁷

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve Balkan Savaşı'nda yenilgiye uğramasından dolayı Irak bölgesine gerekli önemi veremedi. Kafkasya, Suriye, Filistin ve Boğazlar askeri cephe ler olarak görülmüş ve daha çok bu cephelere önem verilmişti. Osmanlı idaresini elinde bulunduran İttihatçı kadro, Türk- İslam Birliği'ni gerçekleştirmek üzere Orta Asya'daki nüfuza yönelerek oradaki cephelere daha çok önem göstermiştir. Seferberliğin ilanı ile söz konusu bu cephelere takviye gönderilmesi için

³ Zekeriya TÜRKMEN, “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve 101. Yılında Kutü'l Amare Zaferi”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, C.116, S.228, 2017, s.64

⁴ OKUR, s.229

⁵ TÜRKMEN, s.64

⁶ Mahir KÜÇÜKVATAN, “İngiliz Basınında Osmanlı'nın Kutü'l Amare Zaferi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.13, S.26, 2013, s.56

⁷ TÜRKMEN, s.64

Irak'ta bulunan birtakım birlikler buradan alınmıştır. Savaş öncesinde askeri kuvvet olarak Irak'ta 4. Ordu Müfettişliği emri altında bulunan 12. ve 13. Kolordular bulunmaktaydı. Seferberliğin ilanı ile 13. Kolordu 3. Ordu emrine verilmiş ve bu kolorduda görev alan askerlerin Erzincan'da toplanması istenmiştir. 12. Kolordu ise 2. Orduya bağlanarak ve Bağdat'ta toplanması kararlaştırılmıştır.⁸

Fakat Osmanlı yöneticileri bu bölge üzerinde İngilizlerden herhangi bir saldırı geleceğini düşünmedikleri için seferberliğin ilanından sonra buradaki birlikleri çeşitli bölgelere yönlendirmişlerdir. Bu girişim Irak bölgesinin savunma gücünün azalmasına da sebep olmuştur. İngiliz birlikleri Irak'ı hâkimiyet altına almak için Hindistan'da 12 piyade taburu, bir tane süvari alayı, 7 sahra ve 2 dağ olmak üzere 9 bataryadan oluşan bir ekip hazırlamıştır. Ayrıca Irak Cephesi için 18 deniz aracı ve 6 istimbote ekibi oluşturmuştur. İngilizler hazırlıklarını tamamladıktan sonra İngiliz Hint tümenini Bahreyn adalarına çıkartmıştır.⁹

Osmanlı bölükleri ise yapı ve sayısı itibarıyla değiştirilmeden Tabur ismini aldı. Yapılan değişikliklere göre Irak Cephesi'nde; Basra'da üç, Bağdat'ta dört, Musul'da istenilen nitelikte olmasa da iki jandarma taburunun oluşturulması kararlaştırıldı. Gerektiğinde aşiretlerden de yardım alınabileceği kararlaştırılmıştı. Birliklerin silahları güncel teknoloji ile donatılmadığından eski ve birbirinden farklı silahlar tahsis edilmişti. Ordunun elinde çoğunlukla IV. Sultan Murat'tan kalma 36 top ve 6500 eski tüfek bulunmaktaydı. Birliklerde genellikle yerli halktan oluşturulmuş, iyi eğitim alamamış ve disiplinden uzak askerler bulunmaktaydı.¹⁰

İlerleyen dönemde Irak Cephesi'ne savaşmak üzere esirlerden oluşturulan "Asya Taburu" ismi verilen binlerce asker gönderilmiştir. Konu ile ilgili kaynaklardan elde edilen bilgilere göre askeri yardımda en ilginç olanı Kadı Abdürreşid İbrahim Efendi'nin gerçekleştirdiği yardımdır. İbrahim Efendi o dönemde Almanya'da esir tutulan Rusya Türklerinden İngiltere'ye ve Rusya'ya karşı savaşmak için gönüllü askerler topladı. Bunlar içinde en önemlisi olan Asya Taburu, Irak Cephesi'nde mücadele etmek için Osmanlı topraklarına getirildi ve Irak'taki savaşta birçok asker şehit düştü. Tabur Rusya'nın saldırı yapabilme ihtimali üzerine Şile sahiline yönlendirilip iki ay da burada görev aldı. Daha sonra Şile'den İstanbul'a geri gelen tabur Musul'a oradan Fırat'ı geçerek Bağdat'a hareket etmiş ve Dir-zur adı verilen sancağa sevk edilmiştir.¹¹ Tarihler 11 Kasım'ı gösterdiğinde halife Mehmet Reşat, seferberliğe destek olma mahiyetinde Cihad-ı Ekber ilan etti. Cihad-ı Ekber sayesinde Osmanlı Devleti Müslüman dayanışması sağlayarak, Mezopotamya topraklarını işgalden kurtarmayı hedeflemekteydi. Böylelikle Osmanlılar Birinci Dünya Harbi'ne Alman kontrolündeki Osmanlı ordusu Genelkurmay'ının hazırladığı plan ile girdi.¹²

⁸N. Fahri TAŞ, "Selmân-ı Pak Meydan Muharebesi", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, 2018, s.102

⁹ Deniz KURT/Erdal KORKMAZ, "Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi'nde Karşıt Güçlerin Havacılık Faaliyetlerinin Analizi", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, C.18, S.32, 2020, s.36

¹⁰ TAŞ, s.102

¹¹ Abdülkadir İNALTEKİN, "Almanya Arşiv Belgelerine Göre Irak Cephesi'nde Savaşan Kafkas Kökenli Müslüman Askerler", Kütü'l- Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.25

¹² Aysel FEDAI, "Irak Cephesi'nde Türk Ordusu'nun İlaş ve İkmal Faaliyetleri", Kütü'l- Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.62

Savaş başlayınca Irak'ta komutanlık görevine Süleyman Askeri Bey getirilmiştir. Süleyman Askeri Bey ülkesi ve devleti uğruna canını feda etmekten hiç çekinmeyecek, sayısız başarılar elde etmiş İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bir askerdir. Irak Cephesi'ne komutan olarak getirilmesinde askeri dehası ve Trablusgarp'ta elde ettiği başarıların duyulması çok etkili olmuştur.¹³

Enver Paşa, Süleyman Bey'in Irak'taki yerel birliklerle İngilizleri durdurabileceğine inanıyordu. Irak'taki Uceymi Sadun Paşa aşiret reisi ve ona bağlı aşiret güçleri de Süleyman Askeri Bey'e destek verdi. Süleyman Bey Bağdat'ta Jandarma Komutanlığı yapmış harp yöntemini iyi bilen bölgeyi ve aşiret yapılarını iyi tanıyan biriydi. İngilizler karşısında gayr-ı nizami harp usulleriyle mücadele eden Süleyman Bey 7 Ocak'tan itibaren düşmana ağır kayıplar verdirmiştir. 1915 yılı Şubat raporunda "2 subay ve 17 askerin şehit düştüğünü, 5 subay ve 68 askerin yaralandığını açıklarken, İngilizlerin 400 ölü 1000 asker üzerinde de yaralı olduğunu belirtmiştir." Bazı kaynaklara göre Süleyman Bey savaştığı cephede ayağından yaralanmasına rağmen cepheden ayrılmamış hatta tedavi süreci devam ederken de yaraları iyileşmeden görevinin başına geri dönmüştür.¹⁴

1.İNGİLTERE'NİN IRAK POLİTİKASI

Ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda oluşturduğu politikalar uluslararası çevre ile ilişkilerini düzenlemektedir. Bu çıkarlar da genellikle tarihsel süreçte edinilen tecrübeler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda ise beklenmedik olağanüstü gelişmeler politikaların yeniden yorumlanmasına ve biçimlenmesine neden olabilmektedir. Devlet yetkilileri ve temsilcileri dış politika ideallerini kendi ulusal çıkarları çerçevesinde şekillendirmektedir. Bunun yanı sıra ulusal politikaların gelişiminde devlet erkânının ulusal çıkarları ve değerleri nasıl algıladığı, uygulamaya koyduğu da bilhassa önem taşımaktadır. Tüm bu etmenler sonrasında lider karakteri de politikayı biçimlendiren unsurlar arasında yerini almaktadır. Bu bağlamda 19. Yüzyılda İngiltere'nin çıkar politikası, ulus sınırlarının çok uzağında yer alan stratejik suyollarının ülkeyi ve politikalarını nasıl şekillendirdiği, uluslararası alanda stratejik dengelerin nasıl değişim göstererek yeniden yorumlandığı irdelenecektir.¹⁵

19. yüzyıl sömürgeci devletleri hammadde ve Pazar arayışına itmiştir. Hammadde arayışları bu devletlerin yönünü tekrar Doğu'ya çevirmelerini sağlamıştır. Üzerinde güneşin batmadığı ülke olarak bilinen İngiltere ise dönemin en büyük sömürge ülkeleri arasında yer almaktadır. İngiltere kendi sömürgesi olan Hindistan'ın güvenliği ve Pazar arayışı konusunda Osmanlı'ya büyük önem vermekteydi. 19. Yüzyılda İngiltere, Hindistan'a güvenli şekilde gidebileceği güzergâh olarak Fırat-Basra yolunu seçmiştir. Bu seçim İngiltere'nin bölgeye daha hızlı şekilde girmesini sağlamış olup Osmanlı üzerinden nüfuz oluşturmasını da kolaylaştırmış. Ortadoğu'ya

¹³ Sinan TEZEL, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey", Tarih Kritik Dergisi, C.6, S.2, 2020, s.225

¹⁴ TÜRKMEN, s.70

¹⁵ Esin YURDUSEV, "İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923", Belleten Dergisi, C.71, S.260, 2007, s.161

İngiliz devleti katkısıyla giren sermayenin güçlü şekilde ilerlemesi ve kendi sahasını oluşturması Osmanlı'nın yeni bir sorunu olarak doğmuştur.¹⁶

İngiliz Hükümeti Doğu Akdeniz'i kullanarak Fırat Nehri ve Basra Körfezi üstünden Hindistan'a ulaşma projesini geliştirmiştir. O dönemde İngilizler ve Fransızlar, Irak toprakları üzerinden hakimiyet ve mücadele yarışına girişmişlerdir. İngiltere, 1830'lu yıllarda Davud Paşa'nın izni sayesinde Dicle-Fırat su yollarından faydalanarak, Birecik- Basra arasında bir hat kurmak için faaliyete başlamıştır. İngiltere Hükümeti ve Doğu Hindistan Şirketi Irak'taki su yollarını işletebilmek için program hazırlamışlardır. Fakat söz konusu proje 5 yıl boyunca icraata geçememiştir. Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa sorunu ile alakadar olduğu için İngiltere'ye Fırat Nehri'nde ticaret yapabilmeler konusunda izin vermiştir. 16 Ağustos 1838 tarihinde bu doğrultuda İngiltere ile ticaret antlaşması yapılmıştır. Ticaret antlaşması İngiltere'ye Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde sulama ulaşım vb. konularda siyasi nitelik kazandırmıştır. İngilizlerin nehirler üzerinde sulama ve ulaşım ticari açıdan önem vermesi Birecik'te tersane kurmalarına hatta buharlı gemi yapımına başlamalarına neden olmuştur. 1836 yılında tamamlanan iki gemi ile Fırat - Dicle nehirlerinde deneme amaçlı seferler yaptıysa da hedefledikleri sonuçlara ulaşamamışlardır. 1868 yılında dönemin Valisi Namık Paşa, İngiliz şirketine karşı cephe almak için Osmanlı-Umman deniz nakliye şirketini kurmuş fakat İngilizlerin faaliyetlerine engel olamamıştır. İngilizler 1870'li yıllarda Körfez şeyh ve emirleri üzerinde gayri resmi nüfuzu kırmış ve Osmanlı'nın hâkimiyetini güçlü şekilde sarsmıştır.¹⁷

İngiltere doğu politikası gereği önemli projeler üretmiştir. Bu projelerden birincisi, Süveyş Kanalı açılmasıyla ilişkilidir. Fakat daha öncede bahsedildiği gibi Hindistan'a gidebilmek için daha kısa yol arayışına girmesi sonucu Fırat Nehri'nde ticaret yapımını Osmanlı Devleti'ne onaylatarak bu yolda işletme yapmayı tercih etmiştir. İngilizlerin diğer stratejik çalışması ise Basra Körfezi'ni nehir ve demiryolu ile Akdeniz'e bağlamak olmuştur. Bir diğer hedefi Aden'e yerleşmek olan İngilizlerin Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne hâkimiyet kurarak Hint Okyanusu ve etrafında kontrol noktası oluşturmaktır. Bu sebeplerden dolayı Bağdat Demiryolu projesinin Almanya'ya bırakılmış olmasını endişe ile karşılamıştır. İngiltere'nin geçiş yollarına hakimiyet kurmak için geliştirdiği siyasi hamleler Irak içinde bizzat geçerli olmuştur. İngiltere'nin gözünde Irak hem ekonomik hem de stratejik olarak çok büyük anlam ifade etmekteydi. Ayrıca Akdeniz'den Hindistan'a geçişin tam ortasında bulunması Basra Körfezi'nden Kızıldeniz'e deniz ve kara yollarının kontrolünü sağlaması Irak'ı daha da cazip hale getiriyordu.¹⁸

İngiltere 19. Yüzyıl ortasında Hindistan'a oradan da Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nin giriş çıkış uçlarına yerleşerek Hint Okyanusu'nun çevresinde en büyük güç konumuna gelmiştir. İngilizlerin Basra Körfezi'nde yürüttüğü ticaret 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasi nüfuz oluşturma politikalarına dönüşmüş ve Osmanlı ile İngiliz rekabetine sebep olmuştur.

¹⁶ Zafer YILDIRIM, "XIX Yüzyılda Dicle-Fırat Üzerinde Siyaset: Osmanlı- İngiltere Nüfuz Mücadelesi", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.20, S.4, 2020, s.906

¹⁷ Ömer Osman UMAR, "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", Kütü'l- Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.562

¹⁸ Sibel Ceylan YİĞİT, "Jeopolitik ve Jeostratejik Eksende İngiltere'nin Irak Politikası: Kutü'l Amare Muharebesi", Kütü'l- Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.650

İngiltere daha sonra yaptığı anlaşmalarla birlikte Basra Körfezinin batı kıyılarının da kontrolünü sağlamıştır. İngiltere, elde ettiği sömürgeleri Fransa ve Rusya gibi güçlü devletler karşısında korumuştur. Fakat Almanya'nın Haydarpaşa- Bağdat Basra demiryolu yapımını üstlenmesiyle etki alanlarına girmesine engel olamamıştır. Bu durumdan dolayı da bölgede İngiltere ve Almanya rekabeti başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1902 yılında Bağdat demiryolu inşasını Almanlara vermesi İngilizleri bölge üzerindeki nüfuzunu koruma konusunda daha da endişelendirmiştir.¹⁹

Osmanlı'da Alman etkisinin hızla artması ve Almanların çabası neticesinde Bağdat demiryolu projesi Almanlara verilirken özellikle coğrafi sebeplerin etkisiyle Bağdat savaş hattı bitirilememiştir. İngiltere'nin ticari menfaatlerini koruyabilmesi içinse Bağdat hattı büyük önem taşımaktaydı. Bu olaylar neticesinde 19. Yüzyılda Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte buharlı gemiler bu yolu ve Kızıldeniz'i kullanarak Hint Okyanusu'nu resmen işgal etmişlerdir. 1872'li yıllarda Fransızların Uzak Doğu'da ulaşım hattı oluşturması, 1873 tarihinde Rusların Odessa-Bombay arasında buharlı gemi şirketi açması İngiltere'nin işgal düşüncesini olumlu yönde arttırmıştır.²⁰

Arap Yarımadası'nın petrol bakımından zengin olmasının ortaya çıkması İngiltere'de adaya hâkim olma düşüncesi kazandırmış ve bu topraklar apaçık İngiltere'nin hedefi olmuştur. Irak coğrafyası Ortadoğu topraklarında petrol arama ve işletme ayrıcalıkları açısından büyük devletlerin birbirleriyle yarış içine girdikleri bölgedir. 1871 yılında araştırmalar yapan Alman uzmanlar, bölgenin zengin petrol rezervlerine sahip olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. II. Abdülhamit verimli bölgede arama ve sondaj çalışmalarını hızlandırmış 1888 yılında iki özel ferman çıkararak Musul ve Bağdat'taki petrol bölgelerini Hazine-i Hassa'ya bağımlı hale getirmiştir. İngiltere ise 1908 yılından itibaren Mezopotamya topraklarında petrolle ilgilenerek Osmanlı ile yakın ilişki kurmaktan kaçınmıştır.²¹

Petrol bölgesini ilk olarak Almanların keşfetmesi üzerine imtiyaz da ilk onlara verilmiş ve Berlin-Bağdat Demiryolu yapımını üstlenmişlerdir. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile anlaşarak demiryolu şirketinin gelirlerini Deutsche Bank'a aktarması, o bölgeyi kaybetmek istemeyen İngiltere'yi harekete geçirmiştir. 1901 tarihinde İran'da petrol işletme hakkını elinde bulunduran William Knox D'Archy, İngiltere'nin desteğini alarak Osmanlı ile görüşmelere başlamıştır. Fakat II. Abdülhamit'in bölgeyi Memalik-i Şahane'ye dönüştürmesi, Ticaret ve Ziraat Bakanlığına devretmesi D'Archy grubunun görüşmelerini kesmiştir. Almanya doğumlu İngiliz Sir Ernest Cassel, Osmanlı topraklarındaki petroleri işletmek için Turkish Petroleum Company'i kurmuştur. İlerleyen süreçte D'Archy grubu %50, Deutsche Bank ve Anglo Saxon oil Company gibi grupların da %25'er hisse ile katılmasıyla ortaklık haline gelmiştir. 1914 yılında ortakların birleşmesi ile güç kazanan bu şirket ile Osmanlı Devleti arasında anlaşma imzalanarak Osmanlı topraklarında petrol arama hakkı verilmiştir.²²

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanından sonra İngiliz Hükümeti'ne petrol ayrıcalığı konusundaki taleplerini oyalama yoluna başvurmuştur. Öncelikli

¹⁹ UMAR, s.564

²⁰ Cezmi ERASLAN, "Irak'ta Türk İngiliz Rekabeti (1876-1915)",Tarih Dergisi, C.0, S.35, 1994, s.232

²¹ UMAR, s.565

²² Haşim ERDOĞAN/Enes ÖZ, "İngiliz Mandası Döneminde Türkmenler ve Türkmeneli Özelinde Irak (1918-1932)", Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, 2017, s.234

olarak Bağdat Demiryolu meselesinin çözümüne odaklanmıştır. Dönemin Maliye Nazırlığı 1911 yılında petrolün tekel altına alınmasından vazgeçtiğini açıklamıştır. Ayrıca petrol giderlerine vergi konulması hususunda kararlar alındığını yabancı hükümetlere bildirilmesi talebini vermişlerdir.²³

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Turkish Petroleum Company'nin ayrıcalığını yürütmesini askıda bırakmıştır. Savaşın başlaması İngiltere'nin petrol ihtiyacını daha da arttırmıştır. İngilizler petrol temini sağlamak için Amerika'ya bağlı kalmak istememiştir. Bu sebepten dolayı İngiltere petrol stratejisi oluşturmuştur. İlk hedefi D'Archy hisselerinin büyük bir kısmını satın almak olmuştur. Siyasi ve stratejik ideallerini gerçekleştirecek programların hazırlanması amacıyla Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu'nu kurmuştur. Hazırlanan raporlarda Asya Türkiye'sinde bulunan petrol ve iktisadi tüm ayrıcalıklara sahip çıkmanın devletin yegâne ideali olduğu belirtilmiştir.²⁴

Bu bağlamda 19. Yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başındaki tüm politikalar petrolün keşfedilmesiyle birlikte şekillenmiş ve Avrupalı devletlerin Ortadoğu'yu ele geçirme savaşı etrafında birleşmiştir. Arapların o dönemde milliyetçilik akımının etkisinde olmasıyla Osmanlı'ya karşı kışkırtılmaları da çok kolay olmuştur. Batılı devletler Arapları kendi taraflarına çekmekte zorluk çekmemişlerdir. İngiltere'nin bölgede hâkimiyet kurmak istemesi petrol rezervlerinin bölgede yoğun olmasından kaynaklanmakla beraber rezerv yollarını da güvenli hale getirmek istemesi tüm bölgeyi rekabet sahasına çevirmiştir.²⁵

İngiltere'nin Irak'a karşı yürüttüğü politikalardan bir diğeri de milliyetçilik üzerinden şekillenmiştir. Osmanlı Devleti 18. ve 19. Yüzyıllarda iktisadi, askeri alanlarda zayıflamasıyla birlikte Avrupalı devletlerin Ortadoğu hayallerinde canlanmalar olmuştur. 18. Yüzyıl da özellikler imtiyazlar neticesinde Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmek ve Ortadoğu'ya yerleşmekte hızlanmışlardır. 18. Yüzyılda milliyetçilik fikrinin yaygınlaşması farklı etnik tebaaya sahip Osmanlı Devleti'ni de vurmuş, önce Balkanlarda daha sonra Lübnan, Mısır ve Suriye'de eğitim kurumları aracılığıyla tüm Ortadoğu'ya yayılmıştır.²⁶

İngiltere'nin özellikle Irak ve diğer Arap topraklarına hâkimiyet kurmasını engellemek amacıyla II. Abdülhamit Arap vilayetleriyle özel olarak ilgilenmeye başlamıştır. II. Abdülhamit'in bu hareketine karşı İngiltere'de karşı projeler üretmeye başlamıştır. Bu projeler doğrultusunda halifeliğin Osmanlı'dan Araplara geçmesi için çalışmalar yürütmüşlerdir. Osmanlı halifeliğinin meşruluğunun olmadığı halifenin mutlaka Kureyş'ten gelmesi gerektiğine dair propagandalar yapmışlardır. Bu propaganda başarılı sonuç vermeyince halifeliğin Abbasilerle son bulduğu üzerinde söylemler çıkarıp Osmanlı'nın Araplar üzerindeki etkinliğini sonlandırmak istemişlerdir. II. Abdülhamit Araplar üzerindeki olumsuz fikirleri ortadan kaldırmak ve İstanbul'a bağlamak maksadıyla Arap şeyhlerini ve ileri gelenlerini sarayda toplamıştır. Ayrıca Yıldız Sarayı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla Araplarda oluşan bir

²³Önder KOCATÜRK, "İngilizlerin Irak ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi", C.6, S.3, 2011, s.1452

²⁴ Umar, s.566

²⁵ Hadiye YILMAZ, "Mustafa Kemal Paşa- Emir Faysal Antlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.20,2014, s.293

²⁶ Bayram SOY, "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", Bilig Dergisi, S.30, 2004, s.174 ss.173-202

tabur kurmuştur. Arap milliyetçilik akımları Osmanlı'ya karşı yürütülen propagandalar ve İkinci Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlükler karşısında hızlı şekilde artış göstermiştir.²⁷

2. SELMAN-I PAK MEYDAN MUHAREBESİ

Irak Cephesi'nin Bağdat Demiryolu Hattı'nın Halep- Musul- Bağdat güzergâhını takip etmesi, söz konusu hattın Basra'ya uzatılmasının düşünülmesi, Musul topraklarının petrol rezervleri açısından zengin olması ve İngilizlerin Anadolu bölgesinin güneyini tehdit etmesiyle birlikte önem kazandığı söylenebilir. İngiltere Osmanlı Devleti henüz savaşa girmeden, İngiliz ve Hintlerden oluşan tümeni 15 Ekim 1914 tarihinde Bahreyn Adaları'na, bu tümenin başka birliğini de savaş ilan edilmeden 10 gün önce sadece 100 Türk askerinin savunduğu Basra güneyinde kalan Fav'a çıkarmışlardır.²⁸

İngilizler 3 Kasım 1914 günü saldırı başlatarak Basra'nın girişindeki Fav kasabasını ele geçirmiş ve Basra'ya doğru hareket etmeye başlamışlardır.²⁹ Tarihler 6 Kasım'ı gösterdiğinde İngiliz öncülerini ve Osmanlı ordusuna bağlı birlikler arasında ilk sıcak çatışma top ve tüfek atışlarıyla başlamıştır. 8-10 Kasım 1914 tarihleri arasında 16. İngiliz Tugayı gemilerle birlikte Şattül Arap bölgesine girmiş ve İngiliz kuvvetinin büyük çoğunluğunu Abadan'ın güney kıyılarına çıkarmıştır. Türk kuvvetleri ise Basra'yı savunmak isterken İngilizlere karşı ağır kayıplar verip kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır.³⁰

Şattül Arap bölgesi Fırat ve Dicle nehirlerinin denize döküldüğü yerdir. Bu bölgede İngilizler nehir yolunu kullanarak taarruza geçmişler ve başarılı bir savunma hattı oluşturamayan Osmanlı birlikleri kuzey bölgesinde kalan Kurna'ya kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. İngilizler, Arap milliyetçilerini kışkırtması ve kara propagandaları sonucunda Arap aşiretlerinin de büyük ölçüde desteğini alarak Basra'ya olan hareketlerine güç katmışlardır.³¹

Tüm bu aktarılanlardan yola çıkarak İngiliz Hükümetinin 29 Ekim 1914 tarihinde gerçekleştirdiği Karadeniz baskını öncesi Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaya, Irak'ı ele geçirmeye karar vermiş ve bu doğrultuda hazırlıklar gerçekleştirmiştir. General Barrett'in emrindeki İngiliz ve Hintli birliklerden meydana gelen kuvveti 14-15 Kasım 1914 günlerinde gerçekleştirilen muharebelerde Suphi Bey komutasındaki sayıca az olan askerler Basra'yı müdafaa edememiştir. İngiltere'nin hem karadan hem de denizden kuşatma altına aldığı Basra, 22 Kasım günü İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmiştir. O sırada Bağdat'ta Irak Havalisi olarak görev yapan Mirliya Cavit

²⁷ Umar, s.571

²⁸ Cemal KEMAL, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Musul Meselesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.10 S.40, 2007, s.649,

²⁹ KÜÇÜKVATAN, s.57

³⁰ TÜRKMEN, s.68

³¹ Barış METİN, "Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Kutül Amare Zaferi", Kütül-Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.98

Bey, İngiliz birliklerine karşı müdafaa yapılamayacağını anlamış ve bu konu hakkında bir şey yapamamıştır³²

Dağınık bir şekilde yerleştirilen Irak Ordusu, Kurna Harekâtı öncesi üç grupta toplanmıştır. “I. Grup Miralay Suphi Bey, II. Grup Bağdat Jandarma Komutanı Binb. İrfan Bey, III. Grup Erkân-ı Harp Binb. Adil Bey’in komutasına verilmiştir.” Irak ordusu bu şekilde gruplara ayrıldıktan sonra karargâhın Azir’de yer almasına karar verilmiştir. Yerli halkın desteği sayesinde oluşturulan kuvvetler ise Kurna mevkiine savaşa gireceklerini duyunca firar etmişlerdir. Harabe Muharebesi sonrasında Suphi Bey tarafından Azir’de toplanan askerler haricinde geride kalan Jandarma, Depo, Hudut, Kerkük, Süleymaniye taburları disiplinsiz hazırlanmaları ve bir araya gelmede zaman kaybı yaşamaları sebebiyle Kurna Muharebesine yetişememişlerdir.³³

4 Aralık 1914 tarihinde Kurna mevziine saldırı düzenleyen İngiliz birlikleri, 9 Aralık günü Türk askerlerinin kuzeye çekilmesi sebebiyle üstünlüğü sağlamışlardır. 4 Aralık ve 7 Aralık tarihlerinde yapılan muharebelerde İngilizler galip gelerek, 38. Tümen komutanı Suphi Bey ve emrindeki 45 Subay 989 er teslim olmuştur. 2 Ocak 1915 günü Irak ve Havalisi Genel Komutanlığına Teşkilat-ı Mahsusa Örgütünün ileri gelenlerinden hatta kurucu üyelerinden sayılan Süleyman Askeri Bey getirilmiştir.³⁴

1884 tarihinde Prizren’de doğan Süleyman Askeri Bey’in babası Erkan-ı Harp Livası Vehbi Paşa, annesi ise Güzide Hanım’dır. Süleyman Bey, Edirne Askeri İdadisi’nden mezun olup 1900 tarihinde Harp Okulu’na girmiş başarılı bir askerdir. Harp Okulu’ndan 1902 yılında teğmen olarak çıkıp daha sonra katıldığı Harp Akademisi’nden 1905 yılında mümtaz yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Mezun olduktan hemen sonra Makedonya Üçüncü Ordu emrine verilen Süleyman Bey, Redif Alayının İkinci Bölüğüne tayin edilerek Manastır’da göreve başlamıştır.³⁵

O dönemde gizli bir teşkilat olarak kurulan Teşkilat-ı Mahsusa’nın ilk başkanı Enver Paşa’nın yakın arkadaşı Süleyman Askeri Bey olmuştur. Ağustos ve kasım ayları arasında görev yapan Süleyman Bey, İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimleri arasında da yer almıştır. Fakat yine Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan Bahattin Şakir Bey ve arkadaşları ile sorun yaşaması üzerine Irak’a gönderilerek yerine Halil (Kut) Bey getirilmiştir.³⁶

Manastır’da bulunduğu dönemlerde Enver Paşa’nın yakın arkadaşı olan Süleyman Bey, Enver Paşa’nın oluşturduğu bilinen Teşkilat-ı Mahsusa’nın da ilk reisi olarak tanınmaktadır.³⁷ Teşkilat-ı Mahsusa Birinci Dünya Savaşı başlayınca Balkanlarda, Hindistan, Mısır ve Kafkasya’da etkinlik göstermiştir. Hamit Pehlivanlı teşkilatın kuruluş gayesini, emperyalist baskıların şark vilayetlerinde artmasından, İslam âlemi ve Batı arasında dinmeyen çekişmelerden sonra hem İslam âleminin hem de Osmanlı topraklarının her türlü işgal ve tehditten korunması şeklinde

³² Figen ATABEY, “Kutül Amare Kuşatması’na Giden Yolda Osmanlı’nın Selman-ı Pak Zaferi”, Kütül- Amare Zaferi’nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.206

³³ TAŞ, s.109

³⁴ TÜRKMEN, s.69

³⁵ Hüsnü TEKEŞİN, “Süleyman Askeri Bey’in İntihar Olayı”, Kütül- Amare Zaferi’nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), s.265

³⁶ Çağdaş YÜKSEL, Birinci Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mahsusa, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2019, s.31

³⁷ TEKEŞİN, s.265

değerlendirmiştir. Bu teşkilatın Panislamizm ve Pantürkizm düşüncelerinden temellendirildiği amacının Müslüman ve Türklerin yaşadığı topraklarda güvenliği sağlamak ve onları korumak olduğu düşünülmektedir.³⁸

Süleyman Askeri Bey güçlü askeri kimliğinin ve çevik yapısının yanı sıra Irak'ta azımsanmayacak sayıda atlı askere sahip aşiretlere güvenerek kesin başarı kazanacağını düşünmekteydi. Süleyman Bey, bölgedeki aşiretlere o kadar güvenmekteydi ki konuyla ilgili *"Irak'a muntazam asker göndermek yazıktır. Orada müsellâh ahâli-i aşâ'ir Irak'ı muhafazaya kâfidir"* sözlerini kullanmaktaydı. Süleyman Bey'e göre aşiretlerin hepsi bir araya gelecek ve İngiliz askerleri denize dökülecekti. Bu muzafferiyetin neticesinde de İran'dan Hindistan'a kadar gidilecekti. Bu sürede Tahran'a gidecek olan Türk birlikleri Afganistan'a geçecek oradaki heyet ve Almanlar, Hindistan seferini tamamlayıp o bölgeden İngilizleri atacaktı.³⁹

Süleyman Askeri, gönüllülerin katılımıyla oluşturduğu Osmançık Taburu, 26. Alaya bağlı 1. Tabur ve yanında bir itfaiye alayı ile 24 Aralık 1914 günü Bağdat üzerinden yola çıkmıştır. Osmançık Taburunda birçok önemli subay bulunmaktayken Süleyman Bey, bu gönüllü alayın kumandanlığını yapmaktaydı. Irak'a hareket ettiklerinde ise alayın içerisinde Teşkilat-ı Mahsusa üyesi pek çok asker bulunmaktaydı. Süleyman Askeri Bey ekibi 2 Ocak 1915 günü Üzeyir'e varmıştır. Süleyman Bey'in devir teslim töreninde eski komutanlar ile aralarında geçen konuşmada İngilizlere karşı, gönüllü birlikler ve aşiret reislerinin bir araya gelerek savunma yapılabileceğini düzenli birlikler olmadan da bu işin yapılabileceğini yinelemekteydi.⁴⁰

Süleyman Askeri, Irak Cephesi'nde komutanlık görevini alır almaz 3 Ocak 1915 günü Kurna taarruzunda İngiliz askerlerini geri püskürtmüştür. İngilizlerin Dicle şeridindeki petrol hattının bir kısmı tahribata uğratılmıştır. İngilizlere karşı ilk başarısını bu şekilde kazanan Osmanlı birliklerinin taarruzları 19 Ocak günü Dicle üzerinde bulunan İngilizlere gece baskısıyla devam etmiştir. Türklerin süvari alayının 20 Ocak 1915 günü Zebir' de bulunan İngilizlere karşı saldırıları devam etse de büyük kayıplar verilmiştir. Çarpışma esnasında Süleyman Askeri Bey'in sağ bacağına kurşun isabet etmiş ve kemiğini parçalamıştır. Tedavi için Bağdat'a gitse bile orduyu buradan yönetmeye çalışmıştır. Yerine ise 1. Kuvve-i Seferiye Komutanı Kazım Karabekir'in vekâlet etmesini istemiştir. Kazım Karabekir 24 Ocak 1915 tarihinde Yüzbaşı Saffet Bey'i de yanına alıp Bağdat'a gelmiştir. Fakat Kazım Karabekir göreve başlayamadan Süleyman Askeri Bey yaralı halde tekrar cepheye dönmek istemiştir ve Kazım Bey geri dönmek zorunda kalmıştır.⁴¹

Zeki ve çevik bir asker olan Süleyman Bey, Nasıriye' deki düzensiz birlikleri Fırat ve Dicle grubu şeklinde ikiye ayırıp Şuaybe güzergâhından ileri hareket etmiştir. Süleyman Askeri ve emrindeki askerler 11 Nisan 1915 günü Bercisiyye ve Şuaybe 'deki İngilizlerle taarruza geçmişse de üç gün süren bu taarruza başarılı olunamamıştır. Taarruzun daha ikinci günü aşiretlerden oluşturulan birliklerin kaçmasıyla asker sayısı yarı yarıya düşmüştür. 14 Nisan günü sayıca azalan askerleriyle birlikte geri çekilmek zorunda

³⁸ Muharrem ÖZDEMİR, Süleyman Askeri Bey ve Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığı Dönemi Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2018, s.46

³⁹ TAŞ, s.110

⁴⁰ ÖZDEMİR, s.53

⁴¹ TAŞ, s.110

kalmıştır. Süleyman Askeri Bey, bu esnada ümitsizliğe düşmüş, yenilgiyi gurur meselesi yapıp Bercisiyye 'de kendi hayatına son vermiştir.⁴²

Süleyman Askeri Bey'in elim bir hadise sonucu intihar etmesiyle onu vekâleten yarbaylığa terfi alan Ali Bey geçmiştir. Ali Bey, İstanbul'a 4 Nisan 1915 tarihinde Irak Cephesi'ndeki son gelişmelerle ilgili rapor göndermiştir. Rapora, Aşâ'ir elden çıkmıştır şeklinde başlayıp, zayiata uğradıklarını ve tekrar harekete geçme taarruz yapma imkânlarının kalmadığını vurgulamıştır. Şimdilik müdafaa yapılabileceğini de eklemiştir. Şuayyibe çarpışmaları neticesinde İngiliz ordusu da değişikliğe uğramıştır. 9 Nisan 1915 günü General Johnson Nixon Irak'taki birliğin Komutanı ilan edilmiştir. Bu tarihe kadar Osmanlı ordusu eğitimsiz yerli halktan oluşmaktaydı ve İngilizler karşısında sürekli yenilgilere uğrayarak geri çekilme planı uygulamak zorunda kalmaktaydı. Osmanlı Ordusunda durumları düzeltebilmek için Albay Nureddin Bey tam bu esnada göreve getirilmiştir. Irak ve Havalisi Umum Komutanlığı'na getirilen Nureddin Bey konu ile ilgili düşüncelerini askerlik görevinin yanı sıra kutsal toprakların savunulmasının vermiş olduğu coşku ve sevinçten duyduğu gururu bir beyanname ile halka göstermiştir.⁴³

İngiltere'nin Irak Seferi'nin yönetimi Hindistan karargâhı üzerinden gerçekleştirilmekteydi. General Barrett'ın Irak'tan ayrılarak Hindistan'a geçmesi üzerine karargâh başarılı olacağını düşündüğü General Townshend'i 6. Tümenin başına geçirmiştir. Townshend 22 Nisan 1915 tarihinde İngiliz üssünden ayrılarak kendisine verilen birliğin komutasını devralmıştır. Her ne kadar Süleyman Askeri'nin saldırıları olumsuz sonuçlansa da İngilizleri korkutmaya yetmişti. Bu sebeple İngiliz birlikler Basra güvenliğini elde tutabilmek için Kurna' nın kuzeyini kontrol etme çabasına girmişti. Bu bağlamda Townshend birlikler kuzeye ilerleme yönünde göreve gelmişti. 31 Mayıs günü kuzeye ilerlemeye başlayan İngiliz birlikleri 3 Haziran'da Amâra'yı, 25 Temmuz'da Nasıriye' yi işgal etmişlerdi. İngiliz birlikleri tarihler 27 Eylül'ü gösterdiğinde Aziziye'yi işgal etmiş, 12 Kasım 1915'te Bağdat'a yürümüştür. Nitekim tarihler 2 Kasım 1915'i gösterdiğinde Nurettin Paşa'nın kuvvetleri ve İngilizler Selman-ı Pak adı verilen yerde karşı karşıya gelmişlerdir.⁴⁴

İngiliz kuvvetleri Kutül Amare' den sonra Türk askerlerini Aziziye' ye kadar takipte kalmışlardır. Burada sonra takip edememelerinin ilk sebebi, Türk kuvvetlerinin düzenli bir şekilde 48 saati bulan süre içerisinde Selman-ı Pak bölgesine çekilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci sebebi ise Dicle Nehri sularının çekilmesinden dolayı vapurların karaya oturmasındandır. Türk kuvvetleri nizami şekilde geri çekildiği için İngilizler gambotlar ile takip yapılmasının riskli olacağını düşünmüşlerdir. Bir diğer sebep ise özellikle Kuzey Hindistan'a mensup Müslüman Hint askerlerinin, Selman-ı Farisi olarak bilinen sahabenin yaşadığı yer olarak tarihe geçen Selman-ı Pak bölgesine saldırmak istememesinden kaynaklanmaktadır. Hatta konu ile ilgili olarak Binbaşı J.B.K Davie yayınladığı bildiriye, Hint askerlerinin bazılarının tetik parmaklarını vurarak ellerini sarıp Türk birliklerine ateş etmekten kaçındıklarını rapor etmiştir. Irak'taki askerlerin $\frac{3}{4}$ ü Hint askerlerinden

⁴² ATABEY, s.208

⁴³ TAŞ, s.111

⁴⁴ Bahattin DEMİRTAŞ/Mustafa ALPASLAN, Kutül Amare Kuşatması' na Giden Yolda Osmanlı'nın Selman-ı Pak Zaferi, Kütül- Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, (Ankara, 28-29 Nisan 2016), 2016, s.85

oluşmaktaydı ve bu askerlerin savaş esnasında Türk birliklerine geçmeleri ya da firara kalkışma tehlikeleri bulunmaktaydı. General Townshend bu riski göze alamayıp bu taburu Basra'ya geri göndermek zorunda kalmıştır. İngiliz takibini bıraktıran bir diğer neden ise o dönemde bazı askerlerde sarı hastalığı salgınının başlaması ve tüm tabura yayılmasından korkulmasıydı. Nixon Türk askerleri takip edilebilseydi, Çanakkale hezimetinden sonra Bağdat zaferi gelecek ve İngiliz şerefi kurtarılacaktı, Türklerin İran ve Afganistan işbirliği gerçekleşmeyecek ve Hindistan- Afganistan kuzey şeridinde bulunan aşiretler ayaklanma cesaretinde bulunamayacaklardı. Nixon, Türk birliklerinin kısa sürede gayet nizami bir şekilde Selman-ı Pak'a ricatini tahmin edememiş ve zaten takip etmeleri de mümkün olmamıştır.⁴⁵

Nurettin Bey 3 Ekim ve 22 Kasım tarihleri arasında Bağdat mevkiindeki son savunma bölgesi olan Selman-ı Pak'ta çok iyi hazırlanmış ve iki savunma kolu oluşturmuştur. Dicle Nehri'nin solunda yer alan Selman-ı Pak bölgesi, Nehir, Selman-ı Pak ve Der 'iye şeklinde dört savunma mevziisinden oluşturulmuştur. Bu mevkiye oluşturulmuş ilk hat yaklaşık 10 km. uzunluğuna sahiptir ve 15 tabya ile desteklenmiştir. Bu hattı koruma görevi ise 38. Ve 45. Piyade Tümeni'ne verilmiştir. Mevziinin yaklaşık 3 km. gerisinde Osmanlı birliklerinin oluşturduğu ikinci savunma hattı görev almıştır. İkinci savunma hattının gerisinde ise 51. Piyade Tümeni'nin bekletilmesi uygun görülmüştür. Nehrin güney bölümüne ise 35. Piyade Tümeni yerleştirilmiştir. Nurettin Paşa ise bu birliğin sol kanadında süvariyle birlikte mevzilenmiştir.⁴⁶

Selman-ı Pak Meydan Muharebesi 19 Ekim 1915 tarihinde İngiliz kuvvetlerinin Türklere iki koldan saldırması ile başlamıştır. İngilizlerin Aziziye'deki komutanı Townshend bu muharebenin de genel komutasından sorumlu kişiydi. Townshend komutasında "7. Mızraklı ve 16. Süvari Alayı'na mensup 3,5 bölük, 63. Sahra Bataryası ve 18. Piyade Livası" bulunmaktaydı. 20 Ekim tarihinde bir Arap istihbaratçısının Townshend'e gelip Türk askerlerinin saldırıya geçeceğini söylemesi üzerine cephede hareketlilik başladı. Selman-ı Pak ileri harekâtı başlayınca bölgedeki Araplar ve aşiretleri Türk askerlerini desteklemeye ve İngilizlere ateş etmeye başladılar. Türk birliklerine destek veren aşiretlerin başında Gazze ve Şammar aşiretleri de bulunmaktaydı. Bahsedilen aşiretler Selman-ı Pak bölgesinin en güçlü aşiretleri içinde yer almaktaydı. Aşiretlerin İngilizlere karşı hareketi 23-24 Ekim tarihlerinde daha da hızlandı. Aşiretlerin Türklerle birlikte hareket etmesinin en önemli nedeni ise yine Müslüman sahabe Selman-ı Farisi'nin burada yaşamasından ve bölgenin İngilizler tarafından işgal edilmesinin istenmemesinden kaynaklanıyordu.⁴⁷

Sahabe Selman-ı Farisi'nin türbesinin burada bulunması ve bölgenin adını bu sahabeden alması Hintli askerlerin savaş isteklerini kırabilir ve İngilizlere bağlılıklarını zedeleyebilirdi. Townshend bunları göz önünde alarak dini inançlarından dolayı askerlerin tereddüt etmesini önlemek amacıyla bölgenin ismini Helenistik dönemde kullanılan Ctesiphon olarak değiştirmiştir.⁴⁸

İngilizlerin gerçekleştirdiği taarruzdan sonra Townshend, Osmanlı kuvvetlerinin dağınık vaziyette Diyale Nehri'ne çekildiğini düşünerek öğle saatlerine doğru Vital Point adı verilen hayati noktaya ilerlemeye karar

⁴⁵ TAŞ, s.112

⁴⁶ ATABEY, s.213

⁴⁷ TAŞ, s.115

⁴⁸ KÜÇÜKVATAN, s.60

vermişlerdir. Moral ve motivasyonu düşen 38. Tümen öğleden sonra 13.30 civarında Selman-ı Pak'a çekilmiştir. Öğle saatlerinde Türk birliklerinin ilk hat üzerinde yaptığı savaş İngilizlerin lehine hal alırken, Osmanlı ordusunun ön siperleri ve tabyalarının çoğu kaybedilmiştir. Nurettin Paşa, Der 'iye grubunda bulunan cansız bedenlerle dolu olan Birinci Savunma Hattındaki siperleri boşaltarak, geriye kalan birlikleri İkinci Savunma Hattına çekmiştir. Nurettin Albay, Der 'iye grubunun kaybedilmesi ve 45. Tümenin de geri çekilmesiyle hazır beklettiği Cevat Bey komutasında bulunan 51. Tümen ile Irak süvari alayını taarruza geçirmiştir. Taarruz mevkiine bir gece öncesinde yetişen bu birliklerin İngilizlere sol taraftan saldırması onlarda büyük bir şaşkınlık ve endişe uyandırmıştır. Tümen'in taarruza başlaması İngiliz komutanı Townshend' in fikirlerini değiştirmiş ve kendi tabiriyle her şey birden bire kötü bir hal almıştır. İngiliz kuvvetleri Türklere bir yandan hücum yapıp diğer yandan kuşatma altına almak isterken, Osmanlı birlikleri tarafından çevreleri sarılmıştır. O andan itibaren İngiliz kuvvetleri arkalarında birçok teçhizat, ölü ve ağır yaralı asker bırakıp 22 Kasım gecesi geri çekilmeye başlamıştır.⁴⁹

İngiliz birliklerinin 6. Fırka'sı 5 Aralık 1915 günü Selman-ı Pak'ta bulunan Kasabiye üzerinden taarruza geçmeye çalışsa da büyük kayıplar verdiğinden daha fazla devam etmemişlerdir. 7 Aralık 1915 tarihinde Nureddin Bey İngiliz birliklerinin birinci savunma hattını çevreledikleri yönünde haber alması üzerine, Türk birlikleri ikinci savunmaya çekilmiş ancak bunun doğru olmadığı ortaya çıkınca ertesi gün birinci mevzii de tekrar karşılaşma olmuştur. Townshend bu geri çekilme ve tekrar ileri hatta gelme durumunu Türklerin yeni takviye aldıkları şeklinde değerlendirmiş ve 8 Aralık 1915 tarihinde geri çekilmeye başlamıştır. Tarihler 9 Aralık'ı gösterdiğinde İngiliz geri çekilişini anlayan Nureddin Paşa İngiliz birlikleri takip etmiştir. Son çarpışmalarda büyük bir kısmı aşiretlerden yeni oluşturulan 45. Türk Fırkası'nın büyük bir kısmı saf dışı kalmıştır. Türk kuvvetlerinden 9500 kişi kaybedilmiştir. Bu kayıplar içinde 1300 kişi İngiliz birliklerinin eline esir olarak geçmiş, diğerleri bataklıklarda boğulmuş ya da elbiselerini Dicle Nehri'ne atarak firar etmişlerdir. Türkler Townshend emrinde geri çekilen İngilizleri Kutü'l Amare'ye sıkıştırmıştır. Bu yenilgi İngiltere ve Fransa'da büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. İtilaf Devletleri Çanakkale yenilgisine karşı misilleme olarak gördüğü Irak savaşlarının aksi yönde tezahür etmesi, İtilaf Devletlerinin çok daha fazla itibar kaybetmesine sebep olmuştur.⁵⁰

Selman-ı Pak Meydan Muharebesi'nin çok kanlı ve çetin geçmesi sonucunda İngilizler İngilizlerin 1915 yılında Bağdat'a yönelik tehditleri son bulmuştur. 25 Kasım 1915 tarihinde geri çekilme sürecinde süvari tugayının yanlış istihbarat vermesi sonucu karmaşa yaşanmış, Nurettin Bey bu karmaşada dağılan birliklerin Osmanlı askerlerinden olduğunu düşünerek geri çekilmeye başlamıştır. Neyse ki durumu erkenden fark eden Binbaşı Basri Bey, İngilizlerin yenilgiye uğradığını Bağdat'a gelmediklerini hatta Kutü'l Amare'ye kaçtıklarını bildirmesi üzerine birlikler Selman-ı Pak bölgesine geri dönüp başarıyı getirmiştir.⁵¹

SONUÇ

---

⁴⁹ ATABEY, s.217

⁵⁰ TAŞ, s.118

⁵¹ ATABEY, s.220

Journal of Social Sciences and Humanities:

Selman-ı Pak şehri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Hristiyanlık ve İslami unsurları bir arada taşımış manevi değeri yüksek olan bir şehirdir. Topraklarında dini amilleri de bir arada bulunduran şehrin, 1915 yılında Nureddin Bey ve birliklerinin gösterdiği büyük başarı ile Hristiyan unsurların eline geçmesi bir müddet gecikmiştir. Kendini İslam dinine adayan bir sahabeden ismini alan Selman-ı Pak'ın İngiliz general tarafından Müslüman Hintlilerin tepkisini çekmemesi için Ctesiphon ismiyle kullanılması o bölgede neyin savaşının verildiğini bizzat gözler önüne sermektedir.

Selman-ı Pak zaferi, dönemin süper güçleri arasında yer alan Büyük Britanya'nın Çanakkale'den sonra uğradığı ikinci büyük hezimettir. Bu muharebeden sonra İngilizler prestij kaybına uğramış ve tıpkı Çanakkale'de olduğu gibi hayalleri yıkılmıştır. İngilizler çok ilginçtir ki savaşın seyrini değiştirebilmek için yanlış haberler yayacak kadar ahlak dışı tavrılara başvurmuştur. Savaşı kendi lehlerine çevirebilmek için her yolu deneseler de Türk birlikleri bu topraklarda İngiliz inancını tekrar yerle bir ederek Bağdat üzerindeki tehditleri bir müddet ortadan kaldırmıştır.

Bu meydan muharebesinden sonra Osmanlı birlikleri İngilizleri takip etmiştir. Takip sürecinde güneye çekilen ve Kutü'l Amare'ye sığınan İngilizler be aş boyunca kuşatma altına alınmıştır. Bu sayede Ruslara gidecek yardımı engelleyen Osmanlı ordusu Kut'u kuşatıp almanın yanı sıra İngilizleri mağlup etmesi ayrı bir gurur kaynağı olmuştur. Irak Cephesi'ne içinde bulunan durumlarda dolayı fazla önem verilememesine karşı düzensiz ve sayıca eksik olan Mehmetçiklerin bu bölgelerde vermiş olduğu mücadele takdire şayandır.

Çanakkale mücadelesinden sonra kazanılan en büyük ikinci zafer olarak görülen Kut Zaferi'nin elde edilmesinde Selman-ı Pak zaferinin etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Kutü'l Amare zaferiyle birlikte Selman-ı Pak her ne kadar gölgede kalsa da bu zaferi Nureddin Bey ve birliklerinin üstün askeri stratejisine ve yeteneklerine atfetmemek mümkün değildir. Bu zaferlerle birlikte dünya devleri olarak anılan büyük sömürge devletlerinin böl parçala ve sömür politikaları bir müddet de olsa gecikmiş ve İtilaf Devletleri'nde endişe uyandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı topraklarında başlayan bu politikalar günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güneydoğu sınırlarında hâlâ farklı şekillerde tezahür etmektedir.

KAYNAKÇA

ATABEY, Figen. "Kutü'l Amare Kuşatması' na Giden Yolda Osmanlı'nın Selman-ı Pak Zaferi" (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

DEMİRTAŞ Bahattin / ALPASLAN Mustafa. "Askerî Raporlar ve Hatıratlara Göre Irak Cephesi"(Ankara, 28-29 Nisan 2016).

ERASLAN, Cezmi. "Irak'ta Türk İngiliz Rekabeti (1876-1915)".Tarih Dergisi. C.0, S.35, 1994, ss.223-252

ERDOĞAN Haşim / ÖZ Enes. "İngiliz Mandası Döneminde Türkmenler ve Türkmeneli Özelinde Irak (1918-1932)". Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi. C.9, 2017, ss. 232-246

FEDAİ, Aysel. "Irak Cephesi'nde Türk Ordusu'nun İaşe ve İkmal Faaliyetleri (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

Journal of Social Sciences and Humanities:

İBRAHİM, Abdülazim. “19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Hukuk Sisteminin Irak'ta Uygulanması”. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. C, S.1, 2021, ss.119-170.

İNALTEKİN, Abdülkadir.“ Almanya Arşiv Belgelerine Göre Irak Cephesi'nde Savaşan Kafkas Kökenli Müslüman Askerler” (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

KEMAL, Cemal. “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Musul Meselesi”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. C.10 S.40, 2007, ss.643-691

KOCATÜRK, Önder “İngilizlerin Irak ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri”. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.6, S.3, 2011, ss.1449-1462

KURT Deniz / KORKMAZ Erdal. “Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi'nde Karşıt Güçlerin Havacılık Faaliyetlerinin Analizi”. Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi. C.18, S.32, 2020, ss.31-70.

KÜÇÜKVATAN, Mahir. “İngiliz Basınında Osmanlı'nın Kutü'l Amare Zaferi”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. C.13, S.26, 2013, ss.55-85.

METİN, Barış “Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Kutü'l Amare Zaferi” (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

OKUR, Mehmet. “Mondros Mütarekesi'nin Irak ve Suriye Cephelerinde Uygulanışında İngiltere'nin Yaklaşımı”. Atatürk Dergisi. C.3, S.2, 2010, ss. 229-247.

ÖZDEMİR, Muharrem. Süleyman Askeri Bey ve Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığı Dönemi Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2018, s.46

SOY, Bayram. “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar”. Bilig Dergisi. S.30, 2004, s.174 ss.173-202

TAŞ, N. Fahri, “Selmân-ı Pak Meydan Muharebesi”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, 2018, ss.101-125.

TEKEŞİN, Hüsnü. “Süleyman Askeri Bey'in İntihar Olayı” (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

TEZEL, Sinan. “Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey”. Tarih Kritik Dergisi. C.6, S.2, 2020, ss. 224 - 228

TÜRKMEN, Zekeriya. “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve 101. Yılında Kutü'l Amare Zaferi”. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. C.116, S.228, 2017, ss.63-98.

UMAR, Ömer Osman. “İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)” (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

YILDIRIM, Zafer. “XIX Yüzyılda Dicle-Fırat Üzerinde Siyaset: Osmanlı-İngiltere Nüfuz Mücadelesi”. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C.20, S.4, 2020, ss.905-930

YILMAZ, Hadiye. “Mustafa Kemal Paşa- Emir Faysal Antlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak”. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi. S.20,2014, ss.196-372

YİĞİT, Sibel Ceylan. “Jeopolitik ve Jeostratejik Eksende İngiltere'nin Irak Politikası: Kutü'l Amare Muharebesi” (Ankara, 28-29 Nisan 2016).

Journal of Social Sciences and Humanities:

YURDUSEV, Esin. "İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923". Belleten Dergisi. C.71, S.260, 2007, ss.161- 222

YÜKSEL, Çağdaş. Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2019, s.31